

**КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

**ЛАРИНА ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА
ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ТА МЕХАНІЗМИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ІМПЛІЦИТНОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ
У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність: 10.02.05 — романські мови

Автореферат
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

Київ — 1996

Дисертація є рукопис

Робота виконана на кафедрі французької філології
Київського державного лінгвістичного університету.

Науковий керівник — доктор філологічних наук
професор М. М. Бобирева

Офіційні опоненти — доктор філологічних наук
професор Л. М. Мінкін,
кандидат філологічних наук
доцент В. Я. Жалай

Провідна організація — Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов ім. Н. К. Крупської

Захист відбудеться « 7 » червне 1996 р. в 10⁰⁰ годин
на засіданні спеціалізованої ради Д50.26.01 по наданню
наукового ступеню кандидата наук в Київському державно-
му лінгвістичному університеті (252150, м. Київ, вул. Черво-
ноармійська, 73).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці універси-
тету.

Автореферат розісланий « 7 » травня 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради
професор

ЛНБ М. П. Стефаника
АН України

Категорія заперечення на протязі тривалого періоду була предметом дослідження різних наук (логіки, філософії, психології, лінгвістики) і завжди розробка даної категорії буде залишатися актуальною, буде давати привід для роздумів та нових висновків, тому що є однією з основоположних категорій.

Реферована дисертація присвячена проблемі функціонування імпліцитного заперечення в тексті та дискурсі, а також виявленню засобів вираження та механізмів функціонування цього виду заперечення, його стратегій і тактик у сучасній французькій мові.

Актуальність даної роботи зумовлена тим, що вона допомагає глибше зрозуміти механізм створення смислу окремих висловлень, текстів та окремих літературних творів та вносить певний вклад у вивчення однієї з основоположних категорій не тільки в лінгвістиці, але і в філософії, логіці, психології – категорії заперечення.

До цього часу імпліцитне заперечення вивчалось на матеріалі англійської, німецької, іспанської мов вітчизняними та зарубіжними лінгвістами (V.Allouche, P.Attal, D.Gaaton, O.Ducrot, Cl.Muller, J.Moescheler, H.Nölke, А.Г.Аміров, М.М. Бобирева, В.Н.Бондаренко, Т.Г.Єгорова, Л.М.Мінкін, К.О.Лелка, Е.А.Смірнова). На матеріалі сучасної французької мови нами не виявлені роботи із подібною темою. Авторами вивчаються розвиток придієслівного заперечення, інтонаційні засоби вираження, словотворчий характер вираження заперечення, антоніми як один з видів висловлення заперечення.

Наукова новизна запропонованої дисертації міститься у комплексному підході до вивчення проблеми імпліцитності заперечення у сучасній французькій мові, який полягає у спробі виявити засо-

би та механізми заперечення як у тексті, так і в діалозі, у комунікативно-прагматичному підході до даної категорії.

З вищевикладеного випливає мета роботи: розгляд умов, що впливають на формування смислу, а також виявлення засобів вираження та механізмів функціонування імпліцитного заперечення в тексті та в дискурсі (діалогічній мові), які існують у сучасній французькій мові.

Мета сформулила вирішення наступних завдань:

- 1) Створення робочої гіпотези на основі вивчення робіт вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, присвячених проблемі заперечення та імпліцитності.
- 2) Аналіз механізмів функціонування імпліцитного заперечення в текстах різної організації (монологах та діалогах).
3. Визначення стратегій та тактик імпліцитного заперечення.
4. Виявлення прагматичних функцій даного виду заперечення.
5. Розгляд смислових ефектів, які досягаються в результаті взаємодії механізмів функціонування імпліцитного заперечення, його стратегій та тактик.

Завдання дисертаційної роботи визначили вибір методів та прийомів дослідження: функціонально-семантичний аналіз та контекстуальний аналіз, а також засоби трансформаційного методу.

Матеріалом для дослідження стали біля 4000 прикладів з 31 твору 23 сучасних французьких авторів. Загальний обсяг використаної художньої літератури складає 9698 сторінок. Приклади добирались за методом суцільної вибірки. Теоретичною базою для проведення дослідження стали роботи вітчизняних та зарубіжних вчених з галузі загального мовознавства, теорії мовленевих актів, функціонально-комунікативної лінгвістики, стипістики, граматики, лексикології.

Теоретична значимість роботи полягає у виявленні механізмів створення імпліцитних смислів, у вивченні зв'язку між процесом мислення і його втіленням у мові, у вивченні контекстуальних умов реалізації імпліцитного заперечення у рамках стратегій відмови, опору, опозиції, відхилення та інше.

Практична цінність роботи складається з можливості відображення її даних на заняттях з практики розмовної мови та інтерпретації тексту, а також при проведенні факультативних занять з французької мови та при викладанні спецкурсу з лінгвістики тексту. Результати проведеного дослідження можуть бути використані при викладанні теоретичної граматики та розділів загального мовознавства.

Апробація роботи здійснювалась на III міжнародній конференції "Мова та культура" (Київ, 1994), на II міжнародній конференції "Лінгвометодичні концепції навчання мови для спеціальних цілей" (Київ, 1995), I міжнародній конференції "Мова, культура, література та філософія Франції. Досвід вищої школи України та інших країн СНД" (Дніпропетровськ, 1994), II міжнародній конференції "Франція та Україна. Науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур" (Дніпропетровськ, 1995), науково-практичній конференції викладачів та студентів ЗДУ (Запоріжжя, 1993).

На захист виносяться наступні положення:

1. Імпліцитне заперечення може функціонувати як в окремому висловлюванні, так і в текстах різної організації.
2. Імпліцитне заперечення реалізується в мові за допомогою різних функціонально-семантичних механізмів та передає різні функціонально-комунікативні стратегії, що веде до створення певних семантико-прагматичних ефектів.

3. Імпліцитне заперечення може бути виражено різними мовними засобами, а саме: синтаксичними (різні типи речень), лексичними (антоніми, нестандартні слова та вирази), граматичними (протиставлення часів, членів бінарних пар та інше).

4. Виявлення імпліцитного заперечення можливо завдяки виявленню присутності комунікативного протиріччя, несумісності основних ідей в ситуації, яка створюється інтенціонально C1 для C2, тобто ми можемо прослідкувати функціонування цього заперечення через точку зору суб'єкта-комуніканта.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

У вступі дається обґрунтування теми, підкреслюється її актуальність та новизна, визначаються мета та завдання дослідження, матеріал та методи аналізу.

В першому розділі викладаються теоретичні проблеми, пов'язані з вивченням заперечення вітчизняними та зарубіжними лінгвістами з точки зору різних підходів до даної теми, а також визначаються базові поняття для даної роботи: заперечення, імпліцитність, контекст, presupпозиція.

У другому розділі розглядається проблема тексту і методи його аналізу. Аналізуються механізми функціонування і засоби висловлення імпліцитного заперечення в мікро- і макротекстах, вивчаються різні стратегії заперечення, вдаючись до функціонально-семантичного та контекстологічного аналізів. При цьому текст розглядається як комунікативний акт здійснення певної інтенції комуніканта (автора).

В третьому розділі виявляються механізми функціонування і засоби вираження імпліцитного заперечення, що використовуються

C1 - комунікант 1; C2 - комунікант 2.

для передачі певних комунікативних стратегій, а також розглядається отриманий прагматичний ефект.

У висновках узагальнюються основні результати запровадженого дослідження, підкреслюються загальні моменти і різниця реалізації імпліцитного заперечення в тексті і в дискурсі.

Основний зміст роботи:

Категорія заперечення багатоаспектна та універсальна. Це приводить до того, що з дослідженням цього явища пов'язан цілий комплекс різних засобів аналізу, що пропонують різні науки.

В мові заперечення є однією з найважливіших проблем загального мовознавства, поперед усім у плані співвідношення форми та змісту, структури речення та висловлюваної їм думки.

Найбільш відпрацьованим є підхід до цього явища як до граматичної, синтаксичної категорії. Даний підхід є властивим для більшості практичних граматик сучасної французької мови, які розглядають це явище у його основній функції – констатації заперечення існуючих зв'язків.

В останні роки з'явилися спроби сформувані більш глибокі, більш досконалі "структурні правила" постановки, використання заперечення в реченні, виходячи з понять, розрізнення глибинних та поверхневих структур речення.

Окрім інтерпретації заперечення як граматичної та комунікативної категорії, в мовознавстві існує декілька точок зору на природу заперечення, що знаходяться у непосредній залежності від того, які аспекти заперечення вивчаються: експліцитне чи імпліцитне.

Представники психологічного напрямку в лінгвістиці встановлюють деякі прагматичні функції заперечення, такі як заборона, опір, протест, відхилення.

Прихильники прагматичної течії в мовознавстві розглядають заперечення як функціональну категорію, що виражає певне відношення промовця до висловлення. На їхню думку, заперечення відбиває припущення мовця відповідно знань та ментальних здібностей адресата. Заперечне речення створює особливий мовленевий акт, мета якого полягає не в тому, щоб повідомити нову інформацію, а в тому, щоб відхилити або скоректувати думку або судження адресата.

Розглянуті підходи до вивчення проблеми заперечення застосовуються як у відношенні до експліцитного, так і у відношенні до імпліцитного заперечення. В зв'язку з тим, що даний вид заперечення не має окремого висловлення, його реалізація зумовлюється багатьма факторами:

- 1) ситуацією, в якій проходить мовленевий акт
- 2) лінгвістичними та ментальними здібностями комунікантів
- 3) контекстом
- 4) пресупозицією
- 5) імплікаціями.

Окрім згаданих вище факторів, виявлення імпліцитного заперечення пов'язано з процедурою аналізу цього явища, з механізмом виявлення смислу, про що піде мова нижче.

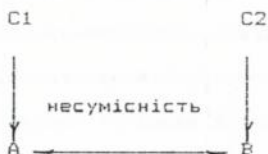
Згідно з багатьма вченими структура змісту характеризується надмірністю елементів, а в структуру смисла входять лише ті елементи змісту, що є інформаційно значущими. Таким чином, щоб виявити смисл висловлювання, треба звести структуру змісту до структури смислу, тобто до мінімальної кількості знаків. На наступному етапі аналізу необхідно показати, що елементи заперечують один одного. Елементи будуть заперечувати один одного, якщо між ними існують відношення несумісності (Лайонс 1975), що визначається через протиріччя між реченнями, поняттями, що репрезентують різні

ідеї. Роль протиріччя підкреслюється також Ж.Коеном (Cohen 1979).

При виявленні імпліцитного заперечення ми відводимо значне місце також інтенціям комунікантів, тому що конкретний розвернутий аналіз будь якого висловлювання можна дати, розкрив його як суперечливу напружену єдність двох тенденцій, що протиборствують. Подібний аналіз стає можливим тільки завдяки активному, а не пасивному розумінню слова, його актуального смислу, що реалізується у висловлюванні як динамічному процесі.

Активне розуміння смислу передбачає наявність інтенціонального моменту. Тобто, певний смисл функціонує завдяки інтенціям комунікантів, завдяки тому що хтось хоче передати певну інформацію і хтось додає певних зусиль, щоб зрозуміти сказане. В діалогічному тексті - це комуніканти (C1 та C2), в монологічному тексті (висловленні в широкому смислі) - це автор та читач. Імпліцитне заперечення реалізується в процесі комунікації, проходячи скрізь призму суб'єктивного погляду на речі.

Таким чином, ми вважаємо, що основний механізм виявлення імпліцитного заперечення між висловлюваннями в текстах різної організації полягає в виявленні несумісності ідей висловлення, які визначаються зведенням плану змісту до плану смислу (А \sim В, або А/ не А, якщо А та В несумісні) завдяки інтенціям комунікантів

Спираючись на даній механізм виявлення імпліцитного смисла і на численні фактори, впливаючі на його формування, в дисертації

∪ - спричиняє

~ - заперечення

досліджується реалізація імпліцитного заперечення в тексті та діалогічній єдності, як в двох типах висловлювань.

Поділяючи погляди прихильників комунікативного підходу до тексту, зокрема М.М.Бактіна, про те, що будь який текст репрезентує висловлювання в панюгу комунікації і одночасно сам є багатоголоссям, поліфонією, ми вважаємо що текст - це система висловлювань, між якими встановлюються відношення діалогічності.

Базуючись на комунікативному підході до тексту, в дисертації впроваджується думка про те, що текст може як сам виконувати комунікативну функцію заперечення, так і мати імпліцитне заперечення усередині завдяки несумісності висловлювань, з яких складається текст.

Для виявлення скритого заперечення усередині текстів в дисертації використовується певна процедура аналізу:

- 1) виявлення шляхом скорочення основних понять, основних "голосів" тексту, що передають інтенції автора;
- 2) побудування для кожного такого поняття поля з метою зробити більш наявним скрите заперечення;
- 3) розкриття наявності між ними відношень протиріччя, несумісності, які переломлюються через суб'єктивний фактор і неминуче імплікують заперечення.

Задум автора, його інтенції визначають його стратегії як комуніканта. Як показало дослідження, у випадку функціонування імпліцитного заперечення усередині текстів, що розглядаються як система висловлень, автор вдається до стратегії відхилення однієї ідеї іншої. Стратегії визначають, у свою чергу, шляхи реалізації задуму, у нашому випадку - механізм функціонування імпліцитного заперечення. Вивчені приклади дозволяють нам виявити два основних механізми. Перший полягає у несумісності, протиріччі між

основними ідеями тексту свідомо впровадженими в текст автором. Ці дві ідеї можуть бути зведеними до двох мікротем А та В (А /не А), що будуть ядрами полей, що сприяють розкриттю несумісності мікротем, ідей. Другий механізм функціонування імпліцитного заперечення в тексті полягає у застосуванні такої риторичної фігури як іронія, завдяки чому ми спостерігаємо несумісність позиції автора з тим, про що йдеться мова в тексті.

Несумісність основних ідей тексту проявляється на багатьох рівнях організації тексту (семантичному, граматичному, стилістичному, структурному).

Nous serons un couple qui a vécu qui n'a plus une histoire, mais des histoires, qui comprend les choses, que c'est triste de comprendre, et reste parce que c'est compliqué de déménager. Nous avons vécu le meilleur de notre vie. Dix ans! Dix ans déjà... Que l'amour passe vite. Il reste l'amour conjugal. La chute est brutale.

Je me sens à la fois irrémédiablement vieillie et d'une jeunesse ridicule. Tous les poèmes que je copiais autrefois remontent aux lèvres. J'ai envie de redevenir une étudiante, de lire Aragon, Michaux, Apollinaire, de pleurer au quartier Latin. Je voudrais n'avoir que moi-même pour gagner ma cause aux yeux de Jean et pas cet appartement prison, notre fils à nous deux et ma fille, le poids de dix ans d'habitudes tièdes. Je n'ai plus la tête amoureuse, mais une gueule d'épouse, qui lutte pour son bout de gras. Jean n'est plus une conquête à faire, mais une propriété à défendre, j'ai l'air non de me battre mais de faire un procès. Ma légitimité est un argument de mauvais goût.

(B. et F. Groult)

В основі структурної репрезентації тексту лежать одиниці.

кожна з котрих містить в собі інформацію неподільну для даного контексту. Такі одиниці є свого роду назвою мікротеми в рамках окремого тексту. У визначенні інших вчених – монема, мінімальний знак, логіко-інформаційна одиниця.

Виявлення таких мікротем або мінімальних знаків можна досягти шляхом встановлення надмірності деяких лексем на базі сприйняття тексту, або за О.В.Бондарком, зведенням структури змісту до структури смислу.

В нашому прикладі такими лексемами є поняття "l'amour" та "l'amour conjugal", які у даному конкретному тексті є несумісними, заперечують одна одну, тому що асоціативним полем для поняття "l'amour" буде почуття радості, відчуття молодості, щастя, а для поняття "l'amour conjugal" – почуття утомленості, краху.

Дані мікротеми створюють канву тексту, своєрідне "двоголосся" і при цьому кожний із голосів має свій арсенал засобів висловлення. Наступним етапом нашого аналізу буде виявлення з тексту еквівалентних лексем (що передають ту ж саму ідею), для поняття "l'amour" та "l'amour conjugal". Для поняття "l'amour" еквівалентом буде поняття "le meilleur de notre vie", відповідно для "l'amour conjugal" – "la chute", бо ці знаки взаємозамінні з розрахунком на контекст і ситуацію.

Виявлені еквіваленти до основних мікротем дозволяють нам з більшою очевидністю показати несумісність даних понять, а отже, існуюче імпліцитне заперечення.

Так, le meilleur залучає до синонімічного ряду choix, crème, élite, excellence, fleur, supérieur... (Dictionnaire des synonymes 1991). Всі значення цих слів носять яскраво виражений позитивний характер. Лексема la chute є синонімом наступних слів: affaissement, avalanche, éboulement, écroulement, écrasement,

II

effondrement, glissement, а також abdication, capitulation, déconfiture, défaite, disgrâce, insuccès.

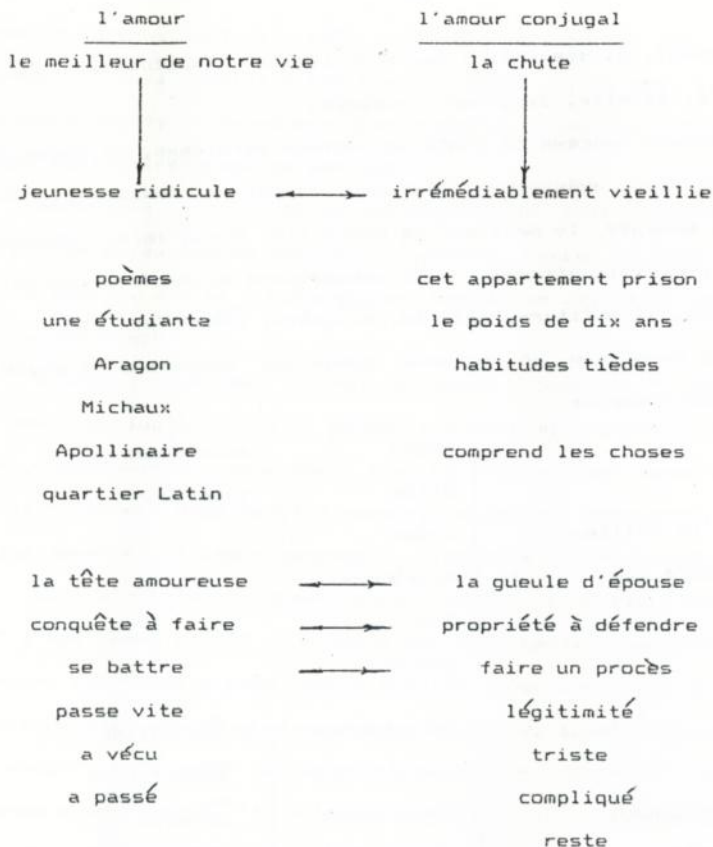
Значення лексеми *la chute* оцінюється негативно, це слово означає рух вниз, руйнування, знищення, заперечує попередній стан, в даному випадку *le meilleur de notre vie*. Більш того, основна частина синонімів містить у собі заперечення завдяки префіксам: *abdication*, *déconfiture*, *défaite*, *disgrâce*, *insuccès*. Таким чином, стає очевидним, що глибинна семантика мікротеми *la chute* передає заперечення.

<p><i>l'amour, le meilleur de notre vie</i></p>	+	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;"><i>choix</i></td> <td style="width: 50%;"><i>quintessence</i></td> </tr> <tr> <td><i>élite</i></td> <td><i>supérieur</i></td> </tr> <tr> <td><i>crème</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>excellence</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>fleur</i></td> <td></td> </tr> <tr> <td><i>gratin</i></td> <td></td> </tr> </table>	<i>choix</i>	<i>quintessence</i>	<i>élite</i>	<i>supérieur</i>	<i>crème</i>		<i>excellence</i>		<i>fleur</i>		<i>gratin</i>	
<i>choix</i>	<i>quintessence</i>													
<i>élite</i>	<i>supérieur</i>													
<i>crème</i>														
<i>excellence</i>														
<i>fleur</i>														
<i>gratin</i>														

<p><i>l'amour conjugal = = la chute</i></p>	-	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%; border-right: 1px solid black; padding-right: 5px;"><i>1) affaissement</i></td> <td style="width: 50%;"><i>2) abdication</i></td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding-right: 5px;"><i>avalanche</i></td> <td><i>déconfiture</i></td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding-right: 5px;"><i>éboulement</i></td> <td><i>défaite</i></td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding-right: 5px;"><i>écroulement</i></td> <td><i>disgrâce</i></td> </tr> <tr> <td style="border-right: 1px solid black; padding-right: 5px;"><i>glissement</i></td> <td><i>insuccès</i></td> </tr> </table>	<i>1) affaissement</i>	<i>2) abdication</i>	<i>avalanche</i>	<i>déconfiture</i>	<i>éboulement</i>	<i>défaite</i>	<i>écroulement</i>	<i>disgrâce</i>	<i>glissement</i>	<i>insuccès</i>
<i>1) affaissement</i>	<i>2) abdication</i>											
<i>avalanche</i>	<i>déconfiture</i>											
<i>éboulement</i>	<i>défaite</i>											
<i>écroulement</i>	<i>disgrâce</i>											
<i>glissement</i>	<i>insuccès</i>											

Функціонує у даному мікротексті, поняття "*le meilleur de notre vie*" та "*la chute*" є, завдяки задуму автора, несумісними, вони не можуть існувати одночасно і заперечують один одне.

Для кожного з цих понять можна встановити підклас кваліфікаторів або поля, ґрунтуючись на асоціативних зв'язках в тексті, як динамічній системі висловлювань. Інакше кажучи, ми можемо прослідкувати, яким чином автор оформляє висловлювання усередині тексту, виявити елементи мовного змісту та відношення між ними.

Різномірні елементи кожного з репрезентованих полів мають загальну інваріантну ознаку. Також ознакою для першого поля є ідея позитивного, а для другого – ідея негативного. Взаємодіючи один з одним елементи поля передають внутрішню боротьбу його внутрішніх висловлювань. Сплітаючись у смислову структуру, ці елементи взаємодіють не тільки усереднені поля, оформлюючи висловлення, але й вступають у відношення несумісності з елементами іншого поля.

Як видно з проведеного аналізу, усереднені кожного з даних полей є більш дрібні поля, що виконують ролі кваліфікаторів кваліфікаторів. З аналізу випливає також, що імпліцитне заперечення функціонує через несумісність понять на різних структурно-сміслових рівнях організації тексту.

Так, в першому абзаці спостерігається протиріччя між "le meilleur de notre vie" і "la chute", у другому – між "l'envie" і "la réalité", "la jeunesse" та "la vieillesse".

На рівні фрази протиріччя, а за ним несумісність та заперечення, спостерігаються завдяки наступним лексичним одиницям:

tête amoureuse – gueule d'épouse

conquête à faire – propriété à défendre

Словосполучення "tête amoureuse" може бути вжитим тільки у відношенні людини. Іменник "gueule" у прямому смислі вживається у значенні "рот хижака". Вжита стосовно до людини, дана лексична одиниця відразу набуває негативного смислу.

Вжиті в даному реченні словосполучення "tête amoureuse – gueule d'épouse" вступають у відношення протиріччя, що веде до несумісності понять, зазначених даними словосполученнями.

Аналізуючи наступну пару словосполучень *conquête à faire – propriété à défendre*, ми можемо дійти висновку щодо несумісності цих понять в їх актуальному смислі, властивому даним висловлюванням у конкретній ситуації і конкретному контексті, а також завдяки задуму автора.

Серед синонімів до слова *conquête* ми бачимо *appropriation, assujettissement, capture, soumission* і таке інше. Це слово означає сам процес підкорення, завоювання.

Conquête à faire – конструкція, що передає те, що треба зробити, вона спрямована в майбутнє.

Слово *propriété* синонімічно *possession, bien, usage, chose possédée* і т. інше, тобто означає те, що вже не треба завойовувати, те, що вже завойовано, процес вже завершений.

На осі часу дані словосполучення знаходяться у різних точках і, отже, несумісні.

Несумісність основних ідей-висловлювань в тексті, виявляється не тільки на семантичному та структурному рівнях, але і в елементах граматики, зокрема у несумісності 1) часів; 2) однини та множини; 3) синтаксичних конструкцій.

На стилістичному рівні несумісність знаходить своє втілення у протиріччі між двома стилями мови:

- 1) Вишуканий стиль, що характеризує *l'amour, l'envie*;
- 2) Розмовний стиль, що характеризує *l'amour conjugal, la réalité*.

І це протиріччя між стилями не випадкове, бо будь-який текст характеризується багатостильністю та поліфонічністю (Бахтін 1986: 444; Ducrot 1984).

Імплицитне заперечення функціонує в тексті також завдяки такій стилістичній фігурі, як іронія (другий механізм).

Comme c'est gentil, ces petits rideaux blancs, qui courent sur les tubes: étincelents! Et dans le minuscule enclos, comme tout est propre, bien "compris", comme on dit bref: parfait! Comme il a l'air heureux - ce beau Monsieur - type qui se rase! Comme elle a l'air dégagé - type qui se douche! Comme il semble angelot ce blond enfant qui se brosse les dents! Comme tout cela paraît charmant! Et comme tout le monde a l'air content!

(P. Daninos)

Даний текст виконує комунікативну функцію заперечення, яка реалізується завдяки несумісності між двома ідеями, "голосами": перший "голос" належить створювачам реклами і відбиває їх пози-

цію, другий "голос" належить автору тексту, який не приймає денотат, тобто те, про що йдеться в тексті. Використовую характерні для іронії засоби (гіперболу, окличні речення і т.інше), автор тексту-висловлювання відхиляє предмет свого висловлювання - рекламні об'єкти.

Даний вид заперечення може функціонувати не тільки в мікро, але й макротекстах на структурному рівні, а також відбиватися в назвах творів.

- M.Chapsal "Si aimée, si seule"- бути коханим передбачає бути огорненим піклуванням, не бути самотнім, однак людина присуті лишається самотньою.

- P.Claude "Mort et Vie", M.Jacob "Passé et Présent", J.-P.Sartre "Le Diable et le Bon Dieu" - назви згаданих творів складаються з взаємовиключних слів (життя-смерть, минуле-теперешнє, диявол-бог).

- протиріччя, що веде до заперечення, може оформлятися через несумісність прикметника та іменника (оксюморон).

J.Supervieille "Oublieuse mémoire", Fr.Mauriac "les Mal Aimés"

- імпліцитне заперечення може бути присутнім в назвах завдяки іронії, яка знаходить своє графічне відображення в лапках Colette "Les "belles manières"".

Притаманні діалогу еліптичність, експресивність, компресія створюють сприятливий ґрунт для функціонування імпліцитних смислів завдяки підвищенню ролі контексту, пресупозицій, загального фонду знань учасників комунікації.

Дослідження показало, що розмовна мова має широкий арсенал можливостей, щоб передати імпліцитне заперечення. Треба підкреслити, що серед комунікативних стратегій більшість вчених виділяють стратегії відмови, відхилення, опору, опозиції, невдоволення

та інше.

Для передачі імпліцитного заперечення сучасні французькі автори вдаються до:

- 1) граматичних засобів
 - розповідні речення
 - питальні речення
 - окличні речення
 - протиставлення маркірованих граматичних явищ;
- 2) лексичних засобів (нестандартні слова та вислови).
- 3) лексично-граматичних засобів.

Виявлені нами групи не є однорідними, а характеризуються різноманітними механізмами передачі заперечення та вживаних стратегій. Так, наприклад, не зважаючи на загальну синтаксичну констrukцію, питальні речення імплікують заперечення через різні стратегії:

- 1) відхилення думки співрозмовника:

- Il ne se passe rien dans le pays.
- Vous trouvez? Et le fils Calamisse qui a été tué dans les Vosges?

(H.Bazin)

У даному прикладі для передачі стратегії відхилення комуніканти використовує механізм аргументації на користь створення протилежної думки. Відхиляючи точку зору співрозмовника не прямо, а посередньо, він примушує його або інших учасників комунікації, беручи до уваги висловлені аргументи, дійти до певних висновків і адекватно оцінити ситуацію.

- 2) стратегія опору, що може передаватися і без референції на репліку-стимул:

- Moi, chanter ici?

(J.-P.Sartre)

Стратегія опору, що передає заперечення імпліцитно, реалізується через механізм несумісності персони, якій пропонують співати, і місця для співів. Співак вважає це нижчим за свою гідність і, таким чином, заперечується не сам процес співів, а умови відбування цього процесу.

Питальні речення можуть імплікувати заперечення через стратегію опозиції. В наших прикладах це опозиція між двома інформаціями, які існують в самих цих реченнях:

Bernard, Bernard, comment t'introduire dans ce monde confus, toi qui appartient à la race aveugle, à la race implacable des simples.

(Fr. Mauriac)

Треба підкреслити окремо, що, висловлюючи заперечення імпліцитно, а не експліцитно, комунікант досягає різноманітних ефектів, що є нереальним під час безпосереднього прямого вираження опору, відмови, непогодження і т. інше. При цьому імпліцитно заперечуватись можуть як істинність інформації репліки-стимула, так і пресупозиції, тобто імпліцитне заперечення, як і експліцитне, може бути дескриптивним, металінгвістичним та полемічним.

Аналіз окличних речень, що імплікують заперечення показав, що вони можуть заперечувати, відхиляти різні речі:

1) ментальні, логічні здібності комунікантів:

- Alors, c'est de la drogue?

L'étonnement qu'exprima sa physionomie me dérouta quelques secondes.

Il s'exclama:

- De la drogue! Quelle idée!

ЛНБ ім. В. Стефанишин
АН Ужгород
(A. Mariel)

2)серйозність комунікантів:

- Tu es toujours amoureux de cette fille?
- Quelle fille? murmura Jean-Marc les yeux ronds
- Je ne sais plus son nom... Cette fille de bonne famille.
- Valery de Charneray? Penses-tu!

(H.Troyat)

3)істинність інформації в репліці-стимулі:

- Ne dis pas ça! Je dois être décoiffée. Le chapeau de travers, le bout de nez luisant!
- Tu es belle! reprit-il avec une sorte de désespoir tête. Voilà tout! Belle! Bien belle!

(H.Troyat)

4)думку, точку зору комуніканта:

- D'ailleurs, ça n'a pas d'importance, dit Fabrice.
- Comment ça n'a pas d'importance! se récria la mère. Je trouve que ça en a beaucoup, justement!

(B.Clavel)

5)можливість реалізації дії:

Tous ces gens qui rentraient avaient faim et ceux qui habitaient le quartier venaient acheter des légumes. La mère leur demandait où ils étaient allés et s'ils n'avaient pas vu son garçon. Presque toujours c'était la même réponse: "Ma pauvre dame! Dans une pagaille pareille!"

(B.Clavel)

При цьому для відхилення застосовуються різноманітні механізми, серед яких можна назвати механізм аргументації, дискредитації розумових, логічних і лінгвістичних здібностей, механізм атаки на серйозність співрозмовника, механізм невідповідності інформації.

В процесі комунікації, поряд з окличними і питальними реченнями, заперечення може імплікуватися розповідними реченнями. Серед стратегій заперечення на перше місце виходить у даному випадку стратегія опозиції, яка досить часто полягає у невідповідності, протиріччі між ідеями комунікантів, або інформаціями репліки-стимула і репліки-реакції.

Дана стратегія знаходить своє вираження у механізмі аргументації. При цьому треба підкреслити, що цей механізм має широкий арсенал засобів (від антонімів до логічних роздумів). Заперечення може імплікуватися як антонімами:

- Il est chauve, c'est un vieux
- Il est jeune

(Fr.Mauriac)

так і конверсивами:

- Et tu restes ici?
- Je pars

(B.Clavel)

Антоніми, що використовуються для заперечення, можуть бути контекстуальними або дискурсивними, тобто антонімічність може виникати в певному контексті, в певній дискурсивній ситуації:

- J'ai publié des livres
- Des fragments, des idées lancées comme ça

(J.-P.Remy)

Розповідні речення можуть імплікувати заперечення, використовуючи механізм аргументації шляхом логічних міркувань:

- ... Fait-il jour?
- Vous voyez bien, les lampes sont allumées

(J.-P.Sartre)

Іронічний опис, що базується на поліфонії висловлення, та-

кож використовується для передачі заперечення:

Le bel état, vraiment, que la vieillesse: le souvenir du passé tue, le présent donne de l'impatience, et l'avenir fait transir.

(Fr.Chandernagor)

Треба відзначити, що розповідні речення в меншій мірі (в порівнянні з окличними і питальними) передають емоційне становище комунікантів і відношення до повідомленої інформації, носять більш інформативний характер.

Серед нестандартної лексики, що передає заперечення імпліцитно, можна відокремити декілька класів:

1) бранні слова, що реалізують різні стратегії (відмовлення, відхилення, опір), використовуючи механізм дискредитації певних якостей співрозмовника, його ментальних здібностей:

- J'ai entendu maman dire que la consommation avaient doublé depuis deux mois. Tu n'aurais pas un peu tété la bouteille?
- Idiot! répondit mon frère. Tu sais bien qu'elle est toujours sous clef

(H.Bazin)

2) лексичні одиниці, такі як *tu es fou*, *tu es bête*, що реалізують механізм дискредитації розумових здібностей співрозмовника:

- Alors, écoutez, Philippe. Faites une chose: allez-y seul avec eux. Moi, cela ne m'amuse plus.
- Vous êtes folle!

(A.Maurois)

3) функцію заперечення можуть виконувати фразеологізми і так звані *locutions figées*, які використовують механізм дискредитації якості судження:

- Pourquoi voulez-vous qu'elle a inventé cela?
- Je n'en sais rien, moi... par jalousie.
- C'est une histoire à dormir debout, Odile.

(A.Maurois)

Інформація репліки-стимула може заперечуватися через атаку на серйозність попереднього висловлювання:

- Chiche que tu n'es pas fichu d'aller lui causer, dit Gustave.
- Pourquoi pas? dit Denis. Si elle me plaisait, j'y serais déjà!
- Laisse-moi rire! dit Paolo.

(H.Troyat)

Досить часто протиріччя, на якому базується заперечення, знаходить своє вираження в елементах граматики, оскільки теоретично імпліцитне заперечення міститься в основі будь-якої маркованості (однина/множина, фінітив/інфінітив, індикатив/неіндикатив), а також може втілюватися в семантиці сполучників, прислівників, прийменників. Таким чином, серед елементів граматики, що імплікують заперечення, ми підкреслюємо:

- 1) лексико-граматичні засоби (сполучники, прислівники, прийменники):

Taisez-vous et faites marcher votre cervelle, idiot. Je commence d'ailleurs à me demander si vous en avez une.

(R.Bessière)

У даному випадку нас цікавить остання фраза, яка завдяки присутності сполучника *si*, що уводить непряме питання, може бути трансформоване в заперечне речення.

Je commence d'ailleurs à me demander si vous en avez une →
Vous n'avez pas de cervelle.

2) протиставлення маркованих граматичних явищ:

- Tu n'as jamais achevé un livre
- J'ai publié des livres

(J.-P. Remy)

Треба підкреслити, що граматичні явища, що реалізують заперечення приховано, у меншій мірі передають стратегії і механізми функціонування імпліцитного заперечення, ніж згадані вище засоби (різні типи речень). Цей факт є, мабуть, тим, що здебільшого граматичні явища локалізовані в сегменти висловлювання, а не відносяться до всього висловлювання.

Таким чином, механізм вираження імпліцитного заперечення в розмовній мові відрізняється великою різноманітністю на відміну від тексту. Це викликано особливостями діалогічної мови, серед яких можна відзначити спонтанність, зміну комунікантів, складну взаємодію інтенцій учасників комунікації.

Серед механізмів функціонування імпліцитного заперечення в дискурсі найбільш часто використаними є:

- механізм аргументації на користь створення протилежної думки у співрозмовника;
- механізм несумісності між інформаціями репліки-стимула і репліки-реакції, між формою і змістом;
- механізм дискредитації ментальних, логічних і лінгвістичних здібностей комуніканта;
- механізм атаки на серйозність співрозмовника;
- механізм іронічного опису.

Впровадження дослідження дозволяє нам дійти до наступних висновків:

Механізми імпліцитного заперечення витончені і зумовлені екстралінгвістичною та лінгвістичною ситуаціями. Імпліцитний

смысл підвладний динаміці і реалізується в процесі комунікації.

Імплицитне заперечення знаходить своє вираження і в монологічному, і в діалогічному текстах завдяки наявності несумісності, що уводиться інтенціонально комунікантами. В монологічному тексті, як правило, це несумісність між основними ідеями-висловлюваннями, що зведені завдяки функціонально-семантичному аналізу до основних лексичних одиниць. В діалогічному тексті - це, в основному, несумісність між реплікою-стимулом та реплікою-реакцією.

В кожній із згаданих форм існування мови несумісність має свої засоби і механізми висловлювання, що викликані різними умовами створення монологу і діалогу, та особливостями їх побудови.

Говорячи про спільність у виборі засобів для реалізації прихованого заперечення, перш за все необхідно зазначити, що в текстах рієної організації це явище функціонує на граматичному та лексичному рівнях, але виявлення цих засобів в тексті зустрічається з більшими ускладненнями, в діалозі ж вони більш наявні, бо останній розрахован на спонтанну реакцію співрозмовника. Безпечним є також той факт, що і в монологічному, і в діалогічному текстах імплицитне заперечення ґрунтується на маргінальних ознаках слів, не зафіксованих у словниках, які використовуються комунікантами інтенціонально, в результаті чого висловлювання набувають значення заперечення тільки в конкретному тексті і в конкретній ситуації, враховуючи контекст та пресупозиційні відношення. Оскільки ми розглядаємо текст як сукупність висловлювань, ми вважаємо приховане заперечення системонабутою якістю тексту.

Особливості засобів вираження заперечення в тексті виявляються в його реалізації на стилістичному рівні і на рівні ідей

та образів, які притаманні тільки тексту, як більш складній і більш організованій формі існування мови.

Серед відмін в засобах вираження імпліцитного заперечення необхідно також відзначити здатність даного виду заперечення знаходити своє втілення на структурному рівні (чергування абзаців та розділів) в текстах, що пов'язано з їх відносно великою протяжністю і з чіткістю структурної побудови, чого не можна сказати про діалог.

Що до механізмів передачі імпліцитного заперечення, то треба підкреслити розвинену систему механізмів передачі прихованого смислу в діалозі, як в одній з форм існування мови, де імпліцитне заперечення реалізується через стратегію відмови, відхилення, опору, опозиції.

При цьому нами виявлені наступні механізми функціонування даного виду заперечення:

- заперечення пресупозицій;
- заперечення ментальних і лінгвістичних здібностей співрозмовника;
- заперечення істинності інформації репліки-стимула;
- заперечення можливості реалізації припущення одного з комунікантів;
- заперечення серйозності припущень або позиції співрозмовника;
- дискредитація якості судження.

В обох випадках (текст, дискурс) вибір засобів і механізмів передачі імпліцитного заперечення носить суб'єктивний характер, тому що залежить від інтенцій, прихильності автора тексту або безпосередніх комунікантів.

В результаті нашого дослідження ми робимо висновок про

те, що імпліцитне заперечення, так як і експліцитне, може бути дискрептивним, металінгвістичним та полемічним, в залежності від того, що воно заперечує.

Заперечення в тексті і в дискурсі має нюанси і різний ступень прояву, бо є категорією градуальною, а не тільки альтернативною до всього позитивного, не маркованого.

Проведене дослідження припускає подальше вивчення даної проблеми: а) виявлення різних засобів і механізмів реалізації імпліцитного заперечення у художніх та наукових текстах, у представників різних соціальних та професійних груп; б) розгляд використання різних фразеологізмів для передачі даного виду заперечення.

Основні положення дисертації відбиті у наступних публікаціях:

1. Вопросительно-восклицательные предложения /на материале современного французского языка //Рукопись деп. в ИНИОН N 26357 от 12.08.86 ИНИОН Библиограф. указатель АН СССР. Новая советская лит-ра по обществ. наукам. Языкознание, N1, 1987.-12с.

2. Засоби висловлення імпліцитного заперечення у сучасній французькій мові / Київ. держ. пед. ін-т іноз. мов.- Київ, 1994.-30с.-Бібліогр: 20 назв.- Укр.-Деп. в ДНТБ України 03.10.94, N1953.-ук.94.-N 231 P94 от 7.12.94.

3. Прагматический подход к категории отрицания. // Лінгвотодичні концепції навчання мови для спеціальних цілей. Науково-методичні матеріали II Міжнародної конференції.- 27-28 квітня 1995.-Київ,- 1995.- с. 187-188.

4. Выявление имплицитного отрицания в тексте посредством системно-функционального анализа // I Міжнародна конференція. Мова, культура, література та філософія Франції. Досвід вищої школи України та інших країн СНД.- 26-28 травня 1994.- Дніпро-

петровськ,-1994. - с. 38.

5. Функціональний аналіз розповідних речень, які імплікують заперечення // II Міжнародна конференція. Франція та Україна науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур.- 22-25 травня 1995.- Дніпропетровськ, 1995.- с.20.

6. Засоби висловлення імпліцитного заперечення у художньому тексті //III Международная конференция "Язык и культура". Тезисы докладов.- Киев, 1995.- с. 189-190.

7. Функціонування імпліцитного заперечення в тексті //Тезиси доповідей міжнародної науково-методичної конференції викладачів іноземних мов вузів."Проблеми лінгвістики тексту та лінгвометодики". - 11-12 червня 1992.- Львів, 1992.- 230 с. - 2 с.

8. Особливості функціонування імпліцитного заперечення в тексті та мовленні // Тези доповідей наукової конференції викладачів та студентів університету. Випуск III. Частина II. - Запоріжжя, 1993. - с. 117-118.

Анотація (Epitome)

Ларина Т.А. Средства выражения и механизмы функционирования имплицитного отрицания в современном французском языке. Диссертация (рукопись) на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.05 - романские языки. Киевский государственный лингвистический университет, Киев, 1996.

Защищается на основе 2 статей и 6 тезисов, отражающих содержание исследования особенностей средств выражения и механизмов функционирования имплицитного отрицания в двух формах существования языка (монологической и диалогической речи). Установ-

лено, что имплицитное отрицание функционирует в текстах различной организации благодаря наличию несовместимости, вводимой интенционально коммуникантами. В каждой из двух форм существования языка несовместимость имеет свои средства выражения и механизмы функционирования, что вызвано разными условиями создания и особенностями их построения.

Larina T.A. Language Means of Expression and Functional Aspects of Implicit Negations in French.

Candidate Dissertation in Speciality - 10.02.05. - Romance languages, Kyiv State Linguistic University, Kyiv, 1996.

Defended on the basis of two articles and six abstracts, reflecting the subject-matter of research problem. The research data prove that implicit negations in discourse are intentionally introduced by the communicants. Diversity of intentions existing in each of the two forms of the language, has its expression means and functional peculiarities.

Ключові слова (key words): категорія заперечення, комунікативно-прагматичний підхід, імпліцитність, контекст, пресупозиція, інтенція, монолог, діалог (category of negation, communicative and pragmatic perspective, context, implicit, presupposition, monologue, dialogue).

Друк. ВАТ «ЗТР». Замовл. № 1829. Тираж 100 екз. 06-05.96 р.

446821

AB 34.809

AB 34.809